

İslâm-Yahudi

Adem ÖZEN

polemiği ve

tartışma konuları

Birbirine yakın coğrafi bölgelerde ortaya çıkan Yahudilik ve İslâm pekçok mukayese ve

tartışmalara konu olmuştur. Yazımızın konusu olan, İslâm'ın zuhurundan günümüze kadar uzanan süreçte Müslümanlar'ın Yahudiler'e, Yahudiler'in Müslümanlar'a karşı yazdıkları reddiyelerin tamamı hakkında tafsilatlı bilgi vermenin oldukça geniş ve kapsamlı bir çalışmayı gerektirdiği, böyle bir konunun bir makalede ele alınmasının güçlükleri ortadadır. Bu sebeple daha sonra yapılacak daha geniş çalışmalara bir basamak teşkil etmesi amacıyla bu sahada yazılmış eserleri ayrıntıya girmeden ele almayı düşündük.

Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlar'ın kaleme aldıkları reddiyeleri konu edinen ve bu sahada yapılmış çalışmaları günümüze ulaştıran ya da ulaşmasını derleyip toplayan, onlar hakkında bilgi veren Moritz Steinschneider'in *Polemische und apologetische Literatur in arabischer Sprache* adlı eseri önemine binaen geniş ölçüde istifade ettiğimiz çalışmalar arasındadır.

Amacımız bu sahada yazılmış eserlerin bir kısmını tafsilata girmeden kısaca tanıtmak, her iki din mensuplarının birbirlerine yönelttikleri tenkitlerin tarihî seyrini kısaca ortaya koyarak teolojik delilleri hakkında bilgi vermektir.

Dört bölümden oluşan çalışmamızda reddiyeler müelliflerinin ölüm yılları esas alınarak incelemeye tabi tutulmuş, hem müellif hem de eseri hakkında mümkün olduğunca kısa ve öz bilgiler aktarılmaya çalışılmıştır.

İslâm dünyasında dinler ve mezhepler arası tartışmaları ihtiva eden eserler, hicrî ilk yüzyılda yazılmaya başlanmıştır. İlk zamanlar *makale* daha sonraları *makâlât* olarak adlandırılan¹ bu tür eserler parça parça veya küçük olmaları dolayısıyla savaş, yangın gibi tabii afetler ya da istilalar neticesinde genellikle zamanımıza kadar ulaşmamıştır.² İkinci yüzyıldan itibaren yazılan *reddiye* türü eserlerin ana konusunu diğer dinler oluşturmuştur. Müteakip yıllarda fırka-mezheplerle beraber diğer dinlerden de bahseden *el-Fırak*, *er-Red*, *ed-Diyanât* ve *el-Milel* tarzında eserler ortaya

1 Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, 18.

2 el-İmam Ebu Mansûr Abdülkaahir b. Tâhir b. Muhammed el-Bağdâdî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, trc. Ethem Ruhi Fiğlalı, Ankara 1991, XIV.

çıkıştır. Bu dönemin sonunda ise bu tür eserler *el-Milel ve'n-Nihal* şekline dönüşerek, *Milel* hak dinler, *Nihal* batıl dinler karşılığında kullanılmıştır.³

el-Milel ve'n-Nihal adlı eserler İslâm fırkalarının yanında diğer dinler ve mezhepler hakkında da bilgi verir. İslâm devletinin hızla genişlemesi ve buralarda yaşayan diğer din ve mezheplere mensup insanların da inançları hakkında bilgi edinmek zaruretinin doğması bu eserlerin kaleme alınmasına sebep olmuştur.⁴ “Resulullah’dan miras kalan Kur’an ve Hadis’i, siyasî, ictimai veya yabancı kültürler istikametinde veya alışılmışın dışında ele alan tefsir ve te’villerin nüfuzundan kurtarmak başka bir ifade ile, diğer din ve mezheplerin, Kur’an-ı Kerim’in tanıdığı geniş fikir hürriyetinden azamî istifade ile İslâm’ın inanç esaslarını saptırmak veya en azından yeni bir takım ilavelerle tanınmaz hale sokmak, ya da İslâm inanç çemberini zorlayacak derecede te’vile başvurmak yolunda giriştikleri faaliyet karşısında, Kur’an ve sünneti korumak”⁵ ve müdafaa etmek bu eserlerin ana gayesi olmuştur.

“Herhangi bir fikri çürütmek için yazılan eser” diye tarif edilen *reddiye* daha geniş manada “Müslümanlar’ın kendi dinlerini ya da mezheplerini tenkit edenlere cevap niteliğinde yazdıkları kitaplara verilen genel ad”⁶ olarak da ifade edilebilir.

İslâm dünyasında reddiye geleneğinin temeli Kur’an’a dayanır. Kur’an İslâm dışı dinlerin varlığı gerçeğini kabul etmekle beraber bunları eleştirir. Temelde doğru olsa da çeşitli sebeplerle bozulmuş (muharref) Yahudilik ve Hıristiyanlık’ı tenkit ederek bunlardaki bazı yanlışlıkları açığa çıkarır. Bu konuda hadis-i şeriflere de rastlamak mümkündür.⁷

Müslümanlar’ın Ehl-i Kitab’a karşı meydana getirdikleri polemige dayalı eserler İslâm’ın ilk yıllarından itibaren günümüze kadar gelir.⁸ Zira Ehl-i Kitab’a karşı İslâm polemığının en eski kitabı hiç şüphesiz Kur’an’ın kendisidir. Kur’an, Kitab-ı Mukaddes’in tahrif, tebdil ve tağyir edildiğini açıkça ortaya koyar.⁹

Özellikle VII. yüzyıldan itibaren Yahudi ve Hıristiyan müellifler İslâm dinini tenkit eden ve karalayan yazılar kaleme almaya hız verince, başta Mutezile önde gelenleri olmak üzere, birçok İslâm alimi bu eleştirileri cevaplamaya, başka dinlerdeki yanlış akideleri, İslâm’ın benimsediği ilkelere,

3 Tümer-Küçük, 18.

4 Bağdâdi, XVII.

5 Bağdâdi, XVIII.

6 “Reddiye”, *Büyük Larousse (BL)*, İstanbul 1986, XVI, 9735.

7 “Reddiye”, *BL*, XVI, 9735.

8 Ignaz Goldziher, “Ehli Kitaba Karşı İslâm Polemiği I”, trc. Cihad Tunç, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara 1980, IV, 153.

9 Goldziher, IV, 154; Bkz. el-Bakara 2: 73; Al-i İmran 3: 72; en-Nisa 4: 48; el-Maide 5: 16, 45, 52.

akla, ilmî ve tarihî gerçeklere uymayan yönleri ortaya koymaya çalıştılar. Böylece telif ettikleri eserlerle İslâm'ı savunmayı ve Müslümanlar'ı karşı görüşün zararından korumayı amaç edindiler.¹⁰

Yahudilik'i eleştiren kitaplar çoğunlukla *er-Red 'ale'l-Yehud* ismini taşırlar. el-Esamm (ö. 815-16)'ın *Kitâbu'r-red 'ale'l-Yehud* adlı eseri Yahudilik'e karşı yazılmış ilk reddiyelerdendir.¹¹ İbn Hallikân'ın görüşüne göre Ebu Muhammed ibn Hazm (ö. 456/1064) Ehl-i Kitab'a karşı sistemli polemik yazan İslâm bilginlerinin öncüsü sayılır.¹² Daha sonra ünlü Eş'arî kelimcilerinden Cüveynî ve İbn Kayyim el-Cevziyye de Yahudiler'e karşı reddiye türü eserler kaleme aldılar.¹³

XI. asırdan önce yazılan İslâm polemiklerinin esas noktasını “tebdil meselesi” oluşturmaktadır.¹⁴ İslâm'ın ilk günlerinden itibaren Ehl-i Kitab'a girilen polemik nüvesini onların kendi kitaplarını tahrif, tebdil ve tağyir ettikleri şeklindeki esas suçlama teşkil eder.¹⁵

İlk dönemlerden itibaren Yahudiler de İslâm'a karşı reddiyeler yazdılar. İslâm'a karşı yazılan reddiyeler başlangıçta İslâm topraklarında yaşayan gayr-i müslimler tarafından telif edildi. Daha sonraları diğer bölgelerde yaşayanlar bu faaliyete katıldılar. XIII. ve XIV. yüzyıllarda özellikle İslâm'a ve Hz. Muhammed'in şahsına karşı yapılan tenkit ve saldırılar doruk noktasına ulaştı. Müslümanlar'ın aksine onlar tenkitten çok ağır bir dil kullandılar.¹⁶

Her ne kadar Kur'an-ı Kerim “*Sizin dininiz size, benim dinim de banadır*”¹⁷ prensibi ile dinî müsamahayı esas ilke kabul ediyorsa da bu prensip mücadelenin bırakılacağı manasına anlaşılmamıştır. “*İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de iman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrımız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur*”¹⁸ düsturu ile en güzel ve en iyi mücadele şekli tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte davetin metodu hakkında da “*(Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et!...*”¹⁹ demek suretiyle Kur'an takip edilmesi gereken stratejiyi tespit etmiştir. Kur'an'da, Yahudi ve müşrikler inananların en şiddetli düşmanları olarak²⁰ tasvir ediliyorsa

10 “Reddiye”, *BL*, XVI, 9735.

11 “Reddiye”, *BL*, XVI, 9735.

12 Goldziher “Ehli Kitaba Karşı İslâm Polemiği II”, trc. Cihad Tunç, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, Ankara 1982, V, 252.

13 “Reddiye”, *BL*, XVI, 9735.

14 Goldziher, V, 252.

15 Goldziher, V, 253-254.

16 “Reddiye”, *BL*, XVI, 9736.

17 el-Kafirun 109: 6.

18 el-Ankebut 29: 46.

19 en-Nahl 16: 125.

20 el-Maide 5: 82.

da Yahudiler'in inanç sisteminden ziyade hareket tarzları tenkide tabi tutulmuş ve Müslümanlar'la münasebetlerinin daima kötü olduğu haber verilmiştir.²¹

Genelde tenkid Yahudiler'in sahip olduğu psikolojik yapıyı ortaya koyar.

A. Müslümanların Yahudilere Karşı Yazdıkları Reddiyelerdeki Tartışma Konuları

Müslümanlar'ın Ehl-i Kitab'a dolayısıyla Yahudiler'e karşı yapmış oldukları polemik türü eserlerde bahsedilen konuların başında tahrif problemi ile Hz. Muhammed (s.a.s)'in risaleti ve İslâm'dan bahsedilen Kitab-ı Mukaddes cümlelerinin ispat edilmesi gelir.²²

Tahrif bir yazıyı, bir sözü aslı manasını değiştirecek şekilde bozma²³ olarak tarif edilebilir. Tahrif, yazılı metnin doğrudan doğruya değiştirilmesi, doğru olan metinlerin okunurken keyfi olarak taşıyıcı şeklinde olduğu gibi, metninden bazı kısımların çıkarılması veya metne ilaveler yapılması yahut da aslı metni yanlış tefsir etme gibi muhtelif şekillerde de olabilir.²⁴

21 Mehmed Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Konya 1989, 10.

Kur'an-ı Kerim Yahudiler'in sahip olduğu karakterleri ortaya koyarak onları şu şekilde tenkid eder:

1. Kur'an-ı Kerim ile alay ederler (el-Maide 57),
2. Mukaddes kitaplarını tahrif ederler (en-Nisa 4: 46; Al-i İmran 2: 72; el-Bakara 2: 73; el-Maide 5: 15, 41)
3. Nankördürler, şarıkurlar, iyiliğe kötülükle muamele ederler (el-Bakara 2: 40-61)
4. Vefasız, sadakatsizdirler, sözlerine güvenilmez (el-Bakara 2: 63-64), dönemlikleri sebebiyle maymuna (el-Bakara 2: 65; el-Araf 7: 166), eşeğe (el-Cuma 62: 5) ve köpeğe (el-Araf 7: 176) benzetilmişlerdir.
5. Hileci ve ikiyüzlüdürler (el-Bakara 2: 75-76, 174; en-Nisa 4: 46)
6. Zalim, asi ve haindirler (el-Maide 5: 13; en-Nisa 4: 155)
7. Haksız ve ölçsüz kazanç peşinde koşarlar (en-Nisa 4: 160-161)
8. Mü'minlerin en çetin düşmanlarıdır (el-Maide 5: 82)
9. Kendilerinin üstün bir millet, dünyaya hakim olmak için gönderilmiş bir topluluk olduğuna inanırlar (el-Bakara 2: 94; Al-i İmran 3: 24; el-Maide 5: 18; el-Enam 6: 62)
10. Karakterleri sebebiyle kalpleri mühürlenmiştir. (el-Bakara 2: 88; Al-i İmran 3: 112)
11. Mü'minler onlara karşı savaşılırsa onları mağlup ederler (Al-i İmran 3: 111)
12. Allah'tan gelen kitabı sırtlarının arkasına atarlar (el-Bakara 2: 101)
13. Haksız yere peygamberlerini öldürürler (el-Bakara 2: 61)
14. Üzeyr Allah'ın oğludur derler (et-Tevbe 9: 30)
15. Devamlı hakimiyet ve devlet sahibi olmaları kötü huy ve davranışlarından vaçgeçmelerine bağlıdır (el-İsra 17: 4-8)

22 Aydın, 216.

23 F. Buhl, "Tahrif", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1977, XI, 667.

24 Buhl, XI, 667.

Yahudilere ait kitaplar konusunda Kur'an-ı Kerim muhatap olarak sadece Hz. Musa'nın Sahife'lerine, Tevrat (Pentatök)'a ve Hz. Davud'a verilen Zebur'a atıfta bulunur. Bununla beraber Eski Ahid'in diğer kitapları da Kur'an-ı Kerim bakımından nazarı-farazî bir değere sahiptir.²⁵

Müslümanlar'ı Yahudi Kutsal Kitabı'nda araştırma yapmaya sevkeden asıl unsur, yukarıda da ifade edildiği gibi Yahudiler'in kendilerine nazil olan Tevrat'ı tahrif, tebdil ve tağyir ettikleri hususundaki Kur'anî ithamlardır.²⁶ Kur'an-ı Kerim tahrifin ne şekilde tasavvur olunduğu üzerinde durmaz. Yani tahrifin şekli değil daha ziyade vuku bulmuş olmasının ehemmiyeti üzerinde durur.²⁷

Kur'an-ı Kerim Yahudiler'in kitaplarını bozma şekillerini anlatırken daha çok onları Tevrat'ı tahrif etmekle, Allah'ın kelamına dillerini eğip bükmekle, onu değiştirmek ve gizlemekle itham eder.²⁸

Kur'an-ı Kerim tahrif, tebdil ve tağyiri ifade etmek üzere; tahrîf²⁹, tebdîl³⁰, kitmân³¹, lebs³², leyy³³, nisyân³⁴ tabirlerini kullanır.

Kur'an'ın ilgili ayetlerinden, Yahudiler'in gerek metni veya manayı bozdukları (tahrif), kelimeleri başka kelimelerle değiştirdikleri (tebdil), bazı bölümleri gizledikleri (kitmân), gerekse okurken ağızlarını eğip bükerek (leyy) metni anlaşılmasız veya yanlış anlaşılır hale getirdikleri ve kendilerine verilen kitabın bir kısmını unuttukları (nisyân) anlaşılmaktadır. Yine ilgili ayetlerden, Tevrat'ın yanlış yorumlanmasında sadece manasının değiştirilmesi değil, bizzat metnin de değiştirildiği anlaşılmaktadır.³⁵

Müslümanlar'ın Ehl-i Kitab'a yönelttikleri polemik konularının ikincisi tebsirat yani Hz. Muhammed (s.a.s)'in risaleti ve İslâm'dan bahseden Kitab-ı Mukaddes cümleleridir.³⁶ Tahrifde olduğu gibi tebsiratta da tartışma Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanmaktadır.³⁷

25 Muhammed Hamidullah, *Kur'anı Kerim Tarihi*, trc. Salih Tuğ, İstanbul 1993, 18-19.

26 Buhl, XI, 667; Aydın, 172.

27 Buhl, XI, 667.

28 Bkz. el-Bakara 2: 75, 59, 79, 159, 174; en-Nisa 4: 46; el-Maide 5: 13, 41; Al-i İmran 3: 78; el-Araf 7: 162.

29 el-Bakara 2: 75, en-Nisa 4: 46, el-Maide 5: 13, 41.

30 el-Bakara 2: 59; el-Araf 7: 162.

31 el-Bakara 2: 42, 140, 146, 159, 174; Al-i İmran 3: 71-187.

32 el-Bakara 2: 42; Al-i İmran 3: 71.

33 Al-i İmran 3: 78; en-Nisa 4: 46.

34 el-Maide 5: 13; el-Araf 7: 53, 165.

35 Ömer Faruk Harman, *Metin, Muhteva ve Kaynak Açısından Yahudi Kutsal Kitapları*, İstanbul 1988, 199 (Neşredilmemiş doçentlik tezi).

36 Goldziher, V, 262.

37 Tebsiratla ilgili Kur'an-ı Kerim ayetleri şunlardır:

“Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber’e uyanlar (var ya)...” (el-Araf 7: 157). ✍

Tahrif edilmeden önce Tevrat'ta Hz. Muhammed (s.a.s)'in vasıflarının bulunduğu bilinmektedir.³⁸ Tevrat'ta geçen bu vasıf ve özellikleri Müslümanlar'ın nasıl bildikleri ve bunları Yahudiler'den alıp almadıkları sorusunu Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "İsrailoğulları hakkında gizli bilgilerden Müslümanların haberdar olmaları ve Hz. Peygamber'in vasıf ve özelliklerinin Tevrat'ta yer almış olduğunu bilmelerinin, bazı Yahudiler'in bu sırları Müslümanlara açıklamış olmalarından dolayı değil, doğrudan doğruya Allah'ın, kendi peygamberine vahiy yolu ile bildirmesinden" kaynaklandığını ifade ederek cevaplamaktadır.³⁹

Müslümanlar'ın Yahudiler'e karşı yazdığı polemige dayalı eserlerde tahrif ve tebşiratın dışında Yahudi Kutsal Kitabı'nda yer alan ve Allah'a isnad edilen antropomorfik özellikler,⁴⁰ peygamberlerine yalan ve zina isnadmeleri,⁴¹ Tevrat'ın tenakuzları,⁴² Yahudi ve Hıristiyan Kitabı'nın gayri mevsukiyeti⁴³ ve Yahudi mesih anlayışı⁴⁴ gibi konular da tartışılır.

B. Yahudiler'in Müslümanlar'a Karşı Yazdıkları Reddiyelerdeki Tartışma Konuları

Müslümanlar Yahudi Kutsal Kitabı'nı tenkide tabi tutarak onun tahrife uğradığını ve Hz. Muhammed (s.a.s)'in asıl Tevrat'ta müjdelendiği konusunu isbata koyulurken, Yahudiler de İslâm'ı tenkidden geri kalmamış-

"Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler" (es-Saff 61: 6). *"Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Resûlullah'ı) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırılar. Kendilerini ziyan edenler var ya, işte onlar inanmazlar"* (el-Enam 6: 20).

38 "Abdullâh İbn-i Amr İbn-i Âs radiya'llâhu anhümâ'ya Resûlullâh (s.a.s)'in Tevrat'taki vasıfları sorulmuş, o da şöyle cevap vermiştir: Evet, vallâhi Resûlullâh, Kur'an'daki sıfatlarının bazısıyla muhakkak Tevrat'ta vasıflandırılmıştır (ki şöyledir):

'Ey Peygamber! Şübhesiz biz seni hakikaten bir şahid, bir müjdeci, bir korkutucu ve âcizlere bir koruyucu olarak gönderdik. Sen, elbette benim kulum ve Peygamberimsin. Ben sana ben "Mütevekkil" adını verdim. Bu Peygamber, kötü huylu, katı kalbli, çarşılarda çağırkan değildir. O, kötülüğe kötülükle mukâbele etmez, fakat o kötülüğü afov ve mağfıretle karşılar...'" (Buhari, Kitabü'l-Büyü', 50).

39 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1992, I, 461.

40 Bkz. Ebû Nasr Samuel b. Yahyâ b. Abbas el-Mağribî, *Bezlü'l-mecbûd fî ifhâmi'l-Yebûd*, nşr. Abdülvehhab Tavâle, Dimeşk 1979, 114 vd.

41 Bkz. Mağribî, 62.

42 İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik el-Cüveynî, *Şifâ'ü'l-galîl fî beyâni mâ vaka'a fî'l-Tevrât ve'l-İncîl mine't- tabrif ve't-tebdîl*, nşr. Michel Allard, Beyrut 1968, 51.

43 Aydın, 62

44 Bkz. Mağribî, 102 vd.

lardır. Yahudiler'in tartışmaya tabi tuttıkları ana konular üç noktada düğümленir:

1. Hz. Muhammed
2. Kur'an-ı Kerim
3. İslâm⁴⁵

1. Hz. Muhammed (s.a.s)'e yöneltilen tenkidler: Hz. Muhammed'e yöneltilen tenkidler genelde onun şahsiyeti ile ilgilidir. Yahudiler eserlerinde onun hayal gördüğü, gördüğü düşlerin tesiri altında kalarak bunları müntesiplerine anlattığı tezine yer verirler.⁴⁶ Hz. Muhammed'e Yahudilerce yöneltilen diğer bir suçlama da onun mecnun olmasıdır.⁴⁷

Hz. Muhammed'in Hz. Hatice adına ticaret için Şam'a gitmesi bahane edilerek onun orada bütün Yahudi haberlerini topladığı, bilgilerinin çoğunu Yahudi alimlerinden öğrenmiş olduğu iddiasını da ileri sürerler.⁴⁸

2. Kur'an-ı Kerim'e yöneltilen tenkidler: Yahudiler'in Kur'an hakkında ortaya koydukları en önemli nokta "Nesh"⁴⁹ konusudur. Onlar "Allah Teala'ya nisbet edilen bir kitabın ayetlerinin bazısının bazısını nesnetmesi nasıl caiz olur"⁵⁰ diyerek kendi nokta-i nazarlarından Kur'an'ın gayr-i ilahîliğini isbata çalışırlar.

Kur'an'a yöneltilen tenkidler genelde onun ilahî menşeli olup olmaması, îcazı ve fesahati konusu ile ilgilidir. Yahudi polemikçilerinden David b. Mervan el-Mikmats (IX. veya X. yy.), Samuel b. Hofni Kohen (ö. 1034), Samuel b. Josef ha-Levi (ö. 1055) gibi müellifler eserlerini bu sahaya hasretmişlerdir.⁵¹

Kur'an'daki kıssaların da Yahudiler'den alınmış olması iddiası da bir diğer tartışma konusudur.⁵² Yahudiler Kur'an'ın îcaz ve fesahatini Abdullah b. Selam'a borçlu olduğu görüşüne de yer verirler.⁵³

3. İslâm'a yöneltilen tenkidler: Yahudiler'in İslâm'a karşı polemikleri tarih ve peygamber nokta-i nazarından tenkide tabi tutulurken Hz. İsmail ve ailesi gözardı edilmez.⁵⁴ İslâm'ın otoritesini sağlamada en büyük

45 Moritz Steinschneider, *Polemische und apologetische Literatur in arabischer Sprache*, Hildesheim 1966, 301. (Steinschneider'in bu kitabı ilk olarak 1877 yılında Leipzig'de neşredilmiştir).

46 Mağribî, 147.

47 Steinschneider, 302.

48 Mağribî, 147.

49 Nesh: Şer'i bir hükmü yine şer'i bir emirle kaldırmak.

50 Mağribî, 19.

51 Steinschneider, 103, 140.

52 Osman Cilacı, *Dinler ve İnsanlar*, Konya 1990, 99.

53 Mağribî, 147.

54 Steinschneider, 329.

faktörün Kitab-ı Mukaddes ve Midraş'tan⁵⁵ istifade etmesi olduğu görüşü de tartışma konuları arasında zikredilir.⁵⁶

C. Müslümanlar'ın Yahudiler'e Yazdıkları Reddiyeler

Yukarıda da ifade edildiği gibi, hicrî ilk yüzyıllarda yazılmaya başlayan ve birçoğu günümüze kadar ulaşan reddiyelere kısaca göz atalım.

1. Abdullah b. Selâm, Ebû Yûsuf Abdullah b. Selâm b. el-Hâris
(ö. 43/ 663-64):

Risâletü'l-hâdiye

Abdullah b. Selâm, Yahudi âlimi iken daha sonra Müslüman olan meşhur bir sahabidir.⁵⁷ Abdullah b. Selâm'a nisbet edilen bazı risaleler zamanımıza kadar gelmiştir.⁵⁸ Yahudiler'e yazdığı reddiyede üç husus göze çarpar:

- Yahudiler'in delillerinin çürütülmesi
- Yahudiler'in tahrifine rağmen Tora (*Tevrat, el-Esfâru'l-Hamse, Pentateuque*) ibarelerinde Hz. Muhammed'in peygamberliğini tasdik eden ayetlerin bulunması
- Tora'nın bir kısmının tahrif olması.⁵⁹

2. Esamm, Ebu Bekr Abdurrahmân b. Keysân el-Esamm (ö. 200/816):

*Kitâbu'r-red 'ale'l-Yehûd*⁶⁰

Esamm'ın *Kitâbu'r-red 'ale'l-Yehûd* adlı eseri Yahudiler'e karşı yazılmış ilk reddiyeler arasında yer almaktadır.⁶¹

3. Bişr b. Mu'temir, Ebû Sehl Bişr b. el-Mu'temir el-Hilâli el-Bağdâdî
(ö. 210/825):

*Kitâbu'r-red 'ale'l-Yehûd*⁶²

55 *Midraş*: Ahd-i Atik'in ahkâm ile ilgili meselelerini açıklamak (*Midraş Halaka*) veya tarihî olaylar ya da vaazlardan ders çıkarmak (*Midraş Hagada*) için kullanılan tefsir etme metodudur. Midraş, aynı zamanda Ahd-i Atik'in Rabinik tefsirlerine verilen isimdir.

56 Steinschneider, 300.

57 Steinschneider, 64; Mustafa Fayda, "Abdullah b. Selâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1988, I, 135.

58 Fayda, 135. Hz. Peygamber'e sorduğu sorular ile bunlara verilen cevapları ihtiva eden *el-Mesâil* isimli eseri Kahire'de 1867 yılında basılmıştır (bkz. Fayda, 135).

59 Steinschneider, 64.

60 Michel Allard, *Textes Apologétiques de Guwaini*, Beyrut 1968, 12; Fuat Sezgin, *Geschichte des Arabischen Schriftums (GAS)*, Leiden 1975, II, 159.

61 "Reddiye", *BL*, XVI, 9735.

62 İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, nşr. Mustafa eş-Şüveymî, Tunus 1985, 711.

Kaderiyye'ye mensup olup, Bişriyye fırkasının kurucusudur.⁶³ Şairdir.⁶⁴ Mübalağalı da olsa bazı rivayetlerde 40.000 beyitlik, bazılarında ise 300 sayfalık bir divanı bulunduğu ifade edilir. Şiirlerinde Allah'ın yaratıklardaki hikmetlerini dile getirir. Didaktik (öğretici) mahiyette olan şiirlerinin ekseriyeti dinler ve mezheplerle ilgilidir.⁶⁵

4. Ebû'l-Huzeyl el-Allâf, Ebû'l-Huzeyl Muhammed b. el-Huzeyl b. Abdillah el-Basrî el-Allâf (ö. 226/840-1).⁶⁶

*Kitâb 'ale'l-Yehûd*⁶⁷

Mutezilenin ileri gelenlerindendir. Kaderiyyeye mensup olup Huzeliyye (Huzeyliyye) fırkasının kurucusudur.⁶⁸

5. Ebû İâsâ el-Verrâk, Ebû İâsâ Muhammed b. Hârûn el-Verrâk (ö.247/861-62):

*Kitâbu'r-red 'ale'l-Yehûd*⁶⁹

6. İbn Kûsîn (ö.360/970):

Makâle fî'r-red 'ale'l-Yehûd

Yahudi iken Müslüman olmuştur. Sahasında dirayetli meşhur bir doktor olup Musul'da ikamet etmiştir.⁷⁰

7. İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064):

a. *Kitâbu'l-fasl fî'l-mîlel ve'l-ehvâi ve'n-nihal*⁷¹

Dinler ve mezhepler hakkında çok sistemli bilgiler verdiği bu eserinde İbn Hazm, İslâmî ve gayr-i İslâmî tüm fırkalara temas etmiştir. Bu fırkaların hatalarını tenkid etmekten geri kalmamıştır. Özellikle Tevrat ve İncil üzerinde sistemli eleştirilerde bulunan İbn Hazm kendinden sonra gelen Müslüman polemikçilere tesir etmiştir.⁷² İbn Hazm bu kitabında 57 itirazda bulunur ve bunu tarihî, nebevî ve manzum diğer kitapların tebdil edildiğine dair malumat takibeder.⁷³

⁶³ Bağdâdî, 82.

⁶⁴ İbnü'n-Nedîm, 711.

⁶⁵ Cihad Tunç, "Bişr b. Mu'temir", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 224.

⁶⁶ Ölüm tarihi ile ilgili şu tarihler de verilir: 235/849-50, 237/851-52 Bkz. Metin Yurdagür, "Ebû'l-Hüzeyl el-Allaf", *DİA*, İstanbul 1994, X, 330; Bağdâdî, 88; Sezgin, *GAS*, I, 617; Allard, 12.

⁶⁷ Bağdâdî, 88; Sezgin, *GAS*, I, 617; Allard, 12.

⁶⁸ Bağdâdî, 76, 88.

⁶⁹ Allard, 13; Sezgin, *GAS*, I, 620.

⁷⁰ Steinschneider, 98.

⁷¹ Steinschneider, 99.

⁷² Aydın, 58; Cilacı, 91; Steinschneider, 99; Bu eser 1975 yılında Beyrut'ta tabedilmiştir (Bkz. Aydın, 58).

⁷³ Goldziher, V, 260.

b. *İzhâru tebdîli'l-Yehûd ve'n-Nasârâ li't-Tevrât ve'l-İncîl ve beyânü tenâ-kuzî mâ bi cydîhim min zâlîke min mâ lâ yahtemilu't-te'vîl*

İbn Hazm bu eserinde Yahudi ve Hıristiyanların Tevrat ve İncil'de yaptıkları tahrifatı ortaya koyar. Elde bulunan kutsal metin nüshalarındaki tutarsızlık ve tartışmalardan bahseder.⁷⁴ Ancak bu eserin mevcudiyeti şüphelidir. Goldziher *İzhâru tebdîli'l-Yehûd* adlı eserin *Kitâbu'l-fasl* adlı eserinin bir bölümünden müteşekkil olduğunu, muhtemelen bunun Yahudi ve Hıristiyanlar'dan bahseden bölümün tafsilatlı bir ismi olduğunu belirtmektedir.⁷⁵

c. *er-Red 'alâ İbni'n-Nagrîle el-Yehûdî*

Gırnata (Granada) Yahudi cemaatinin lideri olan ve Talmud uzmanı olarak bilinen nahivci ve şair İbn Nagrîle (Samuel ha-Nagîd [İsmail b. Yûsuf el-Lavî]), Kur'an'ın ayetleri arasında çelişkiler bulunduğu yolunda iddialar ortaya atınca İbn Hazm bu eseri yazmıştır.⁷⁶ İbn Hazm'a ait bu eser İhsan Abbas tarafından 1960 yılında Kahire'de neşredilmiştir.⁷⁷

8. Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbûrî (ö. 478/1085):

Şifâ'ü'l-ğalîl fî beyâni mâ vaka'a fi't-Tevrât ve'l-İncîl mine't-tabrif ve't-tebdîl

İmâmü'l-Haremeyn ünvanı ile şöhret bulan Cüveynî 419/1029 yılında Nişâbur (Büştenikân köyü)'de doğmuştur. Eş'arî mezhebine mensub idi. Birçok telif eser bırakan Cüveynî 478/1085'de Buştanikan'da vefat etmiştir.⁷⁸ Bağdat'ta ikameti esnasında çok şiddetli mezhep kavgaları cereyan etmiştir. Cüveynî Bağdat'ta Müslümanlar, Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında cereyan eden dinî tartışmalara yakinen vâkıf olmuş ve bunun neticesinde muhtemelen bu eserini kaleme almıştır.⁷⁹

74 Steinschneider, 22.

75 Goldziher, V, 252-253; Aydın, 60-61. Goldziher bu eser hakkında "İbn Hazm, önce *İzhâru Tebdîl...*î, Ehl-i Kitab'a reddiye olarak yazmıştır. Daha sonra diğer dinlere ve mezheplere karşı olan polemliğini yazdı ve *İzhâru Tebdîl*"in hepsini hemen uygun bir bab olarak *Kitabu'l-Fasl*' adlı büyük esere aldı. Herkes bu hareket tarzını tabii bulur. Zira Şark edebiyatında bu, tek vakia değildir (bkz. Goldziher, V, 253) görüşünü serdediyor.

76 Moshe Perlmann, "The Medieval Polemics Between Islam and Judaism", *Religion in a Religious Age*, Cambridge 1974, 137; Steinschneider 140; İbrahim Gürbüzler, "İbn Hazm", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 56; Allard, 15.

77 Perlmann, 137; H. Yunus Apaydın, "İbn Hazm", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 51.

78 Abdülazim ed-Dîb, "Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 141-142. Tevrat ve İncil'in Yahudi ve Hıristiyanlarca tahrif edildiğini ispat etmeye çalışan Cüveynî'nin bu eseri Michel Allard tarafından *Textes Apologétiques de Guvâini* adı ile 1968'de Beyrut'ta neşredilmiştir. Aynı eser içinde Cüveynî'nin *Lüma'u'l-edille fî kavâ'idî Ebli's-Sünnesi* de bulunmaktadır. M. Allard her iki eseri hem Fransızca'ya çevirmiş, hem de Arapça'larını neşretmiştir. Cüveynî'nin bu eseri *Tevrat ve İncildeki Tabrifler* adıyla Mustafa Ulu tarafından 1989'da İstanbul'da neşredilmiştir.

79 Aydın, 61-62.

Cüveynî eserine Allah'a hamd ve Resûlüne salattan sonra Tevrat ve İncil'deki tebdîl probleminde bahsederek başlar. Kur'an-ı Kerim'in sarîh ifadesine göre Tevrat ve İncil metinlerinde Hz. Muhammed'in zikri geçmektedir. Bu, İslâm alimlerini Tevrat ve İncil'de tebdîl olduğu görüşüne sevk etmiştir.⁸⁰ Cüveynî Yahudi ve Hıristiyanlar'ın tebdîlin meydana geldiği görüşünü kabulde müttefik olduklarını açıklayacağını ifade ettikten sonra "Yahudi ve Hıristiyanlar'ın tebdîlin vukuuna kesin gözüyle baktıkları halde onun mümkün olduğunu söyleyenlerin görüşlerini değersiz ve cahilce bulmalarının" hayret verici olduğunu ifade eder.⁸¹

Cüveynî, şu anda Yahudiler'in elinde bulunan Tevrat'ın Buhtunnasır (Nebukadnezar)'ın kendilerine yaptığı zulümden, cemaat ve taifelerini katletmesinden sonra kâtip Ezra'nın yazdığı Tevrat olduğuna işaret eder ve bunun delillerini serdeder.⁸² Yahudi ve Hıristiyanlar'ın ellerinde bulunan Tevrat'ın da birbirini tutmadığını ve tenâkuzlarla dolu olduğunu misallerle ifade ettikten sonra⁸³ İncil'i incelemeye koyulur.

Şifâ'ü'l-ğalîl'in planı şöyledir:

I. Giriş

1. Problem (84b-83a)
2. Yahudi ve Hıristiyanlar'ın delilleri (83a-84b)

II. Tora

1. Tahrif imkânı (84b-87a)
2. Tahrif olayı (87a-91b)

III. İncil

1. Tahrif (91b-92a)
2. Tahrif olayı (92a-106a)

IV. Sonuç (106a-106b)

Şifâ'ü'l-ğalîl Yahudi ve Hıristiyanlar'a karşı mümkün olan bütün delilleri serdetmiş bir eser olma özelliğine sahip değildir. Daha çok Eski ve Yeni Ahid metinlerinin bir etüdü mahiyetindedir. Bu eser, Cüveynî zamanında Yahudi ve Hıristiyan Kitab-ı Mukaddesi'nin vahiy mahsulü olduğu kanaatine karşılık, onun gayr-i mevsûk karakterini ispat için yazılmıştır.⁸⁴

Eserde göze çarpan en önemli husus ifadelerin yumuşaklığı ve tenkidlerin seviyeli ve ılımlı oluşudur. Hasımını aşağılayıcı terimleri kullanmadığı gibi hasımının delillerini de olduğu gibi objektif olarak nakleder.⁸⁵

9. Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö.505/1111):

⁸⁰ Cüveynî, 39.

⁸¹ Cüveynî, 39.

⁸² Cüveynî, 45.

⁸³ Cüveynî, 51.

⁸⁴ Aydın, 62.

⁸⁵ Aydın, 65.

er-Reddül-cemîl alâ men gayyera't-Tevrat ve'l-İncil

Gazzâlî bu eserinde Tevrat ve İncil'in tahrifi üzerinde durur.⁸⁶

10. Ebû Nasr, Ebû Nasr Samuel b. Yahyâ b. Abbas el-Mağribî (ö. 570/1174)

*Bezlü'l-mecbûd fî ifhâmi'l-Yebûd*⁸⁷

Müslüman olmadan önce meşhur bir Yahudi alimi idi. Fas'lı olan Samuel b. Yahya, tıp, matematik, felsefe ilimlerinde şöhret sahibi idi. Bir müddet Bağdat'ta ikamet ettikten sonra, Azerbaycan'a gitmiş ve ömrünün sonuna kadar orada kalmıştır.⁸⁸

Müellifin bu eseri geniş bir ilmî araştırmanın mahsulüdür. Samuel b. Yahya bu kitabında Yahudi akaidini tartışırken ve Tevrat naslarını tahlil ederken Yahudilerin sapıklıklarını, ihbarî vehimlerini ve gizledikleri esrarengizlikleri ortaya çıkarmıştır. Aynı zamanda onların mugalata ve hatalarını da keşfederek gittikleri yolların yanlışlığını ve kurdukları tuzakları açıklamıştır.⁸⁹

Müellif Yahudiler'in hatalarını kendi kitaplarından da misaller vererek tenkide başlamıştır. Eserde temas edilen konu başlıklarının bazıları ana hatlarıyla şunlardır:

1. Yahudi metodolojisi ve kitaplarına göre nesh:

Yahudiler'in Allah Teala'ya nisbet edilen bir kitab (Kur'an)'ın ayetlerinin bazısının bazısını nasıl neshedebileceği itirazına karşılık müellif, neshin cevazına işaret ederek onun Yahudi Kutsal Kitabı'nda da mevcut olduğunu misallerle ortaya koymuştur.⁹⁰

2. Ehl-i Kitab'ı susturmak ve İslâm'a bağlı kılmak:

Nübüvvetin isbatı yapılarak tebşiratla ilgili hususlar açıklanmıştır.⁹¹

3. Yahudiler'in değiştirme ve küfürlerine dair bir bölüm:

Bu bölümde Yahudiler'in Allah'ın oğulları ve sevgilileri olduğu iddiası ile Davud soyundan bir mesih beklemeleri hakkında bilgi verir.⁹²

4. İslâm dini hakkında Yahudi İnançlarından bir bölüm:

Yahudilerin Hz. Muhammed (s.a.s)'in devlet sahibi olacağına dair rüyalar gördüğünü, onun Hz. Hatice adına ticaret için Şam'a gittiğinde oradaki Yahudi hahamlarından birtakım bilgiler topladığını, Kur'an-ı Kerim'in icazı ve fesahatinin Abdullah b. Selam'ın telifi olduğu gibi iddialarının asılsız

⁸⁶ Steinschneider, 48-49; Aydın, 66.

⁸⁷ Steinschneider, 26-27.

⁸⁸ Perlmann, 114; Mağribî, 10. Mağribî'nin bu eseri Osman Cilacı tarafından *Yahudiliği Anlamak* ismi ile tercüme edilerek 1995 yılında İstanbul'da neşredilmiştir.

⁸⁹ Mağribî, 10.

⁹⁰ Bkz. Mağribî, 22.

⁹¹ Bkz. Mağribî, 53 vd.

⁹² Bkz. Mağribî, 101 vd.

olduğu vurgulanıyor. Ayrıca peygamberlere yapılan iftiralarından da bahsediliyor.⁹³

5. Yahudilerin bazı skandallarını açıklayan bir bölüm:

Yahudi fikhına ait bazı garip uygulamalar ile Talmud'u kabul etmeleri açısından Yahudi fırkalarından bahsedilir.⁹⁴

11. el-Ca'ferî, Ebü'l-Bekâ Sâlih b. el-Hüseyn el-Ca'ferî
(ö. 618/1221):

Kitâbü'l-aşri'l-mesâilî'l-müsemmâ beyâne'l-vadıhî'l-meşhûd min fedâyihi'n-Nasârâ ve'l-Yehûd

Bu eser el-Ca'ferî'nin üçüncü reddiyesidir.⁹⁵ el-Ca'ferî bu eseri Bizans Kralı I. Theodorus Lascaris'in Mısır Kralı el-Kâmil'e gönderdiği dinî suallerden sonra, Yahudi ve Hıristiyan Kitab-ı Mukaddeslerini okuyarak, daha önce yazdığı *Tahcil men harrâfe'l-İncil*'den 10 mesele hülâsa ederek meydana getirmiştir.⁹⁶

Müellif bu reddiyesinde daha çok Tebşîrat-ı Muhammediyye konusuna eğilmiş, Tevrat ve İncil'den çıkardığı delillerle Hz. Muhammed (s.a.s)'in Kitab-ı Mukaddes'de haber verildiği tezini ispata yönelmiştir.⁹⁷

12. Muvaffakuddîn ... 'Abdullatîf (ö. 629/1231-32)

[Makâletün fi]'r-red 'alâ'l-Yehûd ve'n-Nasârâ

Müellif tanınmış bir doktor ve coğrafyacısıdır.⁹⁸

13. Karâfi, Şihâbuddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İdrîs es-Sinhâcî el-Karâfi
(ö. 684/1285-86):

Kitâbu'l-ecvibeti'l-fâbira 'ani'l-es'ileti'l-fâcira

Eser daha çok Hıristiyanlık'a karşı yazılan bir reddiye konumunda ise de Karâfi'nin Yahudi ve Hıristiyanlar'a karşı 100 sual tevcih etmesi, Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Kitabının İslâm dinine işareti ve Hz. Muhammed'in tebşîratı hususunda 50 rivayeti belirtmesi Yahudileri de ilgilendirmektedir.⁹⁹

Eserde tahrif konusuna temas ederken Kitab-ı Mukaddes cümlelerini İbraniye orijinal şekli içinde Arapça transkribe ederek vermesi onun İbraniye bildiğini ortaya koymaktadır. O bilhassa edebe aykırı bölümler üzerinde mufassal bir tarzda durur. Karâfi'nin ifade ettiğine göre bu yerlere Yahudiler "en-necâsât" (agada seldofi) derler.¹⁰⁰

93 Bkz. Mağribî, 147 vd.

94 Bkz. Mağribî, 175 vd.

95 Diğer iki reddiyesi Hıristiyanlığa karşı yazılmıştır. Bunlar *Tahcil men harrâfe'l-İncil* ve *Kitâbu'r-red 'ale'n-Nasârâ*'dır (bkz. Aydın, 72-74).

96 Steinschneider, 409; Aydın, 74.

97 Steinschneider, 409; Aydın, 75, 219.

98 Steinschneider, 99.

99 Steinschneider, 17-18; Aydın, 76.

100 Goldziher, V, 261.

14. Muzafferruddîn Ahmed b. ‘Ali b. Ta‘leb b. Ebû’z-Ziya İbnü’s-Sâatî el-Bağdâdî (ö. 694/ 1294-95):
ed-Dürri’l-mendûd fi’r-red ‘alâ feylesûfi’l-Yehûd
İsminden de anlaşılacağı üzere eser Yahudi filozofu İbn Kemmune’nin görüşlerini çürütmek üzere yazılmış bir reddiyedir.¹⁰¹
15. İbn Rif’a, eş-Şeyh Necmuddîn Ebû’l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed b. ‘Ali [el-Mısrî] (ö.700/1300):
*Risâle fi’l-kenâis ve’l-bîye*¹⁰²
16. ‘Alâuddîn ‘Ali b. ‘Abdirrahmân [ibn ?] el-Bâğî (ö. 714/ 1315):
*er-Red ‘alâ’l-Yehûd*¹⁰³
17. Yazarı bilinmiyor.
Zemmü’l-küfür el-cühûd mine’l-milleti’l-‘asabiyyeti’l-Yehûd
M. Steinschneider bu esere Ahmed ibn Tahtgâr’ın yazısında rastladığını ifade ediyor.¹⁰⁴
18. Muhtedî Saîd b. Hasan (ö. 720/1320):
Mesâliku’n-nazar fi’n-nübüvveti seyidi’l-beşer
Saîd b. Hasan bu eserinde tebşîrat konusunu işlemiştir. Tezini ispat etmek için Yahudi Kutsal Kitabından delil getirmeğe yönelmiş ve bu konuda 22 Tevrat metni nakletmiştir.¹⁰⁵
19. İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (ö. 751/1350):
Hidâyetü’l-hayârâ fi ecvibeti’l-Yehûd ve’n-Nasârâ
Yahudi ve Hıristiyanlara karşı cevap niteliği taşıyan eserin¹⁰⁶ en önemli özelliği sorulara cevap vermesi ve Hz. Muhammed (s.a.s)’in peygamberliğinin ispatı konusudur.¹⁰⁷
İbn Kayyim el-Cevziyye telif ettiği bu eseriyle insanları Kitap ehli veya Kitap ehli olmayan diye taksime tabi tutarak polemliğini oldukça geniş tutar.¹⁰⁸ O, bu eserinde yeni fikirler serdetmekten ziyade kendinden önce kullanılan malzemeleri daha geniş temellere dayandırarak İslâmî görüş içinde sunar. Polemiğinde üzerinde en fazla durduğu husus tebşîrat konusudur.¹⁰⁹
-
- 101 Steinschneider, 47-48.
102 Steinschneider, 60.
103 Steinschneider, 49.
104 Steinschneider, 48.
105 Aydın, 220.
106 Steinschneider, 108. Bu eser, 1976’da Medine, 1980’de Beyrut, 1988’de Cidde ve 1990’da Kahire’de neşredilmiştir. (bkz. Apaydın, “İbn Kayyim el-Cevziyye”, *DİA*, İstanbul 1999, XX, 119).
107 Steinschneider, 412.
108 Aydın, 81-82.
109 Aydın, 82.

20. Seriga Zeynuddîn Muhammed el-Malatî¹¹⁰ (ö. 788/1386-87):
Nühûd hasîsi'n-nühûd ilâ havdı habîsi'l-Yehûd veya *en-Nühûd an cühûdi habîsi'l-Yehûd* el-Malatî tarafından kaleme alınan bu eser, Yahudi polemikçi Sa'd b. Mansûr b. Sa'd b. el-Hasan b. Hibetullah (İbn Kemmu-ne)'in yazmış olduğu *Tenkîhu'l-ebbâs...* adlı esere cevap teşkil eder.¹¹¹
21. Abdüsselâm el-Muhtedî
Reddü'l-Hâdiye
 Müellif bu eseri Yahudilik'ten İslâm'a döndükten sonra kaleme almıştır. Yahudilik'e karşı yazılmış bir eserdir. Telif tarihi hakkında bilgi yoktur.¹¹²
22. Abdülhak el-İslâmî (ö. 1390)
el-Husâm el-memdûd fî'r-red 'ale'l-Yehûd
 Abdülhak el-İslâmî bu eseri, İslâm'ı bozmaya yeltenen bir Yahudi hakkında kaleme almıştır. Bu eserinde Hz. Muhammed (s.a.s)'in Yahudi Kutsal Kitabında nerelerde olduğunu İbranice ve Arapça harflerle yerini tesbit ederek ispat eder.¹¹³
23. er-Râkilî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. İbrâhim er-Râkilî (ö.1405):
Mücâdele me'a'l-Yehûd ve'n-Nasârâ
 Adından da anlaşılacağı üzere esas konusunu Yahudi ve Hıristiyanlarla yapılan tartışmalar oluşturur. Müellif, Kadı Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Lahmî eş-Şerefi'nin makalelerini tenkit eder.¹¹⁴
24. el-Hicâzî, Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (835/1431):
Câmi'u'l-'ulûm lizevi'l-me'ârif ve'l-fühûm
 Tevrat ve İncil'in bazı kısımlarından bahseden ansiklopedik bir eserdir.¹¹⁵
25. Şeyh Muhammed b. 'Abdulkerîm el-Magîlî¹¹⁶ et-Tilimsânî (ö. 910/1504):
Risâletü'n fî isti'mâli'l-Yehûd ve'n-Nasârâ
 Müellif bu eserinde İslâm devletinde Yahudi ve Hıristiyanların görevlerinden bahseder.¹¹⁷

110 Malatya (bkz. Steinschneider, 107, 2. dipnot).

111 Steinschneider, 107.

112 Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, Leiden 1938, *Suppl.*, II, 990.

113 Steinschneider, 125; Brockelmann, *GAL, Suppl.*, II, 989; Perlmann, 138. Moshe Perlmann bu kitabın ismini *es-Seyfû'l-memdûd fî'r-red 'alâ [abbâri'l-Yehûd* olarak da zikreder (bkz. Perlmann, 138).

114 Steinschneider, 83.

115 Steinschneider, 41-42.

116 *Mağûle* kelimesinden (bkz. Steinschneider, 56, 1. dipnot).

117 Steinschneider, 55-56.

26. es-Sa‘ûdî, Ebû'l-Fadl el-Mâlikî:

Hıristiyanlık'a karşı 942/1535 yılında kaleme alınan bir eserdir. Ama aslında bu Ebû'l-Bekâ Sâlih b. el-Hüseyn el-Câ'ferî'nin *Tahcîl men harrafê'l-İncîl* adlı eserinin bir özeti durumundadır.

Ebû'l-Fadl, eserinin IX. bölümünü Yahudilik'e hasretmiştir.¹¹⁸

27. Müellifi yok

Risâle fî beyâni tahrîfî'l-Yehûd ve'n-Nasârâ

Bu eserin tarih ve yazarı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak yazma olan eser Süleymaniye/Fatih, No: 31'de kayıtlıdır.¹¹⁹

28. Afif Abdülfettah Tabbara

el-Yehûd fî'l-Kur'âni'l-Kerim

Müellif bu eserinde Kur'an-ı Kerim ayetlerine dayanarak Yahudi milletini çeşitli yönleriyle tahlil etmiştir. Eser dört bölümden müteşekkil olup, her bölüm kendi içinde fasillara ayrılmıştır.¹²⁰

29. Abdülkadir Şeybetü'l-Hamd

el-Edyân ve'l-fürûk ve'l-mezâhibü'l-muâsıra

Kitab esas itibariyle dinler ve mezhepler hakkında bilgi vermekteyse de Yahudilik bölümünde Tevrat, uğradığı tahrifler, Talmud'un prensipleri ve Yahudi Saul hakkında malumatı da muhtevirdir.¹²¹

30. Abdülahad Dâvûd (1866-1930 [?])

Muhammad in the Bible

Keldani mezhebinin Roma Katolik kilisesine mensup bir rahip iken 1904 yılında İran'a yolculuğu esnasında İstanbul'da Şeyhülislam Cemaleddin Efendi ve diğer ulema ile yaptığı birkaç görüşmeden sonra Müslüman olmuştur.

Müellif bu eserini Eski ve Yeni Ahid'i esas alarak Hz. Muhammed (s.a.s)'in her iki kitapta da zikredildiğini isbata koyulur. Eser iki ana bölüme ayrılmış, her bölüm alt başlıklardan müteşekkildir. Eserde, Eski Ahid ve Ahmed, büyük evlat olma ve ahid meselesi, mispa kelimesindeki esrar, Hz. Muhammed (s.a.s)'in Şilo olması, Hz. Muhammed (s.a.s) ve büyük Konstantin, Daniel'in rüyasında sözü edilen "insanoğlu"nun Hz. Mu-

118 Steinschneider, 141, 36.

119 Aydın, 98.

120 Cilacı, 98. Bu eser Mehmed Aydın tarafından *Kur'an Açısından Yahudi* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş ve 1978 yılında neşredilmiştir.

121 Cilacı, 102-103. 1967 yılında Cidde'de basılan ve Medine İslâm Üniversitesi yayınları arasında yer alan bu kitabın dinler bölümü 1979'da *Çağdaş Dünya Dinleri* adıyla, mezhepler bölümü de *Çağdaş Mezhepler Tarihi* adıyla 1985'de Osman Cilacı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (bkz. Cilacı, 102).

hammed olduğu, Kral Davud'un ona "efendim" diye hitap etmesi vb. konular yer alır.¹²²

Abdülahad Dâvûd *Irish Record* adlı dergide Tevrat'ın sıhhati üzerine de bir seri makale yazmıştır.¹²³

31. Maurice Bucaille:

La Bible, le Coran et la Science

Tevrat ve İnciller karşısında bilim açısından Kur'anın zaferini ortaya koyan M. Bucaille eserini beş bölümde mütalaa eder. Yahudilik'le ilgili bölümleri I ve IV. bölümlerdir. Bu bölümlerde Tevrat'ın aslı, Eski Ahid'deki kitaplar, Eski Ahid ve çağdaş ilim, Eski Ahid'deki bilimsel hatalar ve tenkidli incelemeler yer alır.¹²⁴

32. Muhtedî İbrahim Efendi (Müteferrika) (ö. 1160/1747):

Risâle-i İslâmiyye

İbrahim Müteferrika'nın bu eseri aslında bir polemik sayılmasa da tahrif ve tebşirat konularına eğilmesi, eserden bahsedilme zaruretini doğurmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s)'in Kitab-ı Mukaddes'de zikredilmiş olduğu tezi üzerinde durarak Tevrat ve İncil'den nakiller sunar.¹²⁵

33. Abdi Petriçi (ö. 1304/1886):

Daha çok tebşirat konusu üzerinde durur ve Tevrat'tan bu konuda nakillerde bulunur.¹²⁶

34. Sarrâc b. Abdullah:

Mecmâ-i Latâif

Türkçe olarak neşredilen bu reddiyede Sarrâc b. Abdullah Yahudiler'i tenkid ederek bilhassa şabat (cumartesi) günü, kible ve nesih meselelerinden söz eder.¹²⁷

122 Abdülahad Dâvûd, *Tevrat ve İncil'e Göre Hz. Muhammed (a.s.)*, trc. Nusret Çam, İzmir 1988, X-XI, 1, 5; Bu kitabı Nusret Çam 1988 yılında *Tevrat ve İncil'e Göre Hz. Muhammed (a.s.)* adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir.

123 Harman, "Abdülahad Dâvûd", *DİA*, İstanbul 1988, I, 177; Abdülahad Dâvûd, I.

124 Maurice Bucaille, *Tevrat İnciller ve Kur'an*, trc. Mehmet Ali Sönmez, İstanbul 1987, 5. M. Bucaille'm bu eseri 1979 yılında M. Ali Sönmez tarafından *Müsbet İlim Yönünden Tevrat, İnciller ve Kur'an* adı ile Türkçe'ye çevrilmiştir. Bu eser Suat Yıldırım tarafından da *Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim* adı ile tercüme edilmiştir.

125 Aydın, 99, 225. İbrahim Müteferrika'nın bu eseri, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi No: 1187'de kayıtlıdır.

126 Aydın, 225.

127 Goldziher, V, 270. Bu eser Viyana Saray Kütüphanesi yazmaları Mixt. nr. 708, bölüm IV ve V'de bulunmaktadır Goldziher, V, 270, 49. dipnot)

Yukarıda da görüldüğü üzere Müslümanlar tarafından Yahudiler'e yazılan reddiyelerde ağırlıklı olarak; Tevratın tebdil ve tahrif edildiği, Kur'an'ın aksine Yahudi Kutsal Kitabı'nın tutarsızlıklarla dolu olduğu, Hz. Muhammed'in Yahudi Kutsal Kitabı'nda geleceğinin (tebşirat) bildirilmesi ve isminin nerelerde geçtiğinin tespit edilmesi, mevcut Tevrat'ın vahiy mahsulü olmadığı ve gayr-i mevsûk karaktere sahip olduğu, neshin Yahudi Kutsal Kitabı'nda da mevcut olduğu, Kitab-ı Mukaddes'in edebe aykırı kısımlarının tenkidi gibi konular yer almaktadır.

D. Yahudiler'in Müslümanlar'a Yazdıkları Reddiyeler

Yahudiler'in İslâm'a yönelttiği tenkitleri ihtiva eden eserlerin bazıları şunlardır:

1. Josef b. Abraham (ö.930?):

Josef b. Abraham *el-Muhteva* adlı eser veya bunun özeti durumunda bulunan bir eserde ya da *Kitâbu't-temyiz* adlı eserin İbranice tercümesinde hem İslâm hem de Hıristiyanlık'a karşı eser kaleme aldığı ifade edilir.¹²⁸

2. David b. Mervan (IX. ya da X. yy.):

İsrâine makâle

David b. Mervan, el-Mikmats olarak tanındığı gibi er-Rakki¹²⁹ ya da ha-Babilî olarak da tanınır.¹³⁰

David b. Mervan eserinde Kur'an'ın ilâhi olma yönüyle mücadele eder¹³¹ ve Kur'an'ın bilinen lisâni niteliği tarafını çürütmeye çaba sarfeder.¹³²

3. Samuel b. Hofni Kohen (ö. 1034):

Neshu's-şer' ve usûli'd-dîn ve furû'uh

Samuel b. Hofni Kohen de eserini Kur'an'a tahsis etmiş ve David b. Mervan gibi o da Kur'an'ın lisaniliği yönüne eleştiri getirmiştir.¹³³

4. Samuel ha-Nagîd (Samuel b. Josef ha-Levi) (ö.1055):

İsmail ibn Nagdîla veya Nagdela olarak da bilinen Samuel b. Josef ha-Levi Müslümanlar'ın İspanya hakimiyetinde Granada'da kâtiplik ve vezirlik yapmış ve 1055 yılında 63 yaşında ölmüştür.¹³⁴ Kur'an-ı Kerim'e karşı yazdığı yazılar sebebiyle bu müellife İbn Hazm *er-Red 'alâ İbni'n-Nagri-le el-Yehûdî* adlı bir reddiye yazmıştır.¹³⁵

¹²⁸ Steinschneider, 346.

¹²⁹ *Irakî* değil.

¹³⁰ Steinschneider, 68.

¹³¹ Steinschneider, 340.

¹³² Steinschneider, 103.

¹³³ Steinschneider, 102, 103.

¹³⁴ Steinschneider, 138. Bazı eserlerde "Nagdela" kelimesi yanlış olarak "Nagrela" şeklinde okunmaktadır (bkz. Steinschneider, 138) Bu karışıklık İbranice'deki "d" ve "r" harflerinin birbirine benzemesinden kaynaklanmış olabilir.

¹³⁵ Steinschneider, 140; Perlmann, 137.

5. (Ebü'l-Hasan) Yehuda ha-Levi b. Samuel (ö.1140):

el-Hucce ve'd-delîl fi'd-dini'z-zelîl

Yehuda ha-Levi tarafından kaleme alınan bu eser de İslâm'a karşı yazılmış bir eser olma özelliğine sahiptir.¹³⁶

6. İbn Kemmune, 'Izzü'd-devle Sa'd b. Mansûr b. Sa'd b. el-Hasan b. Hibetullah:

Tenkîhu'l-ebbâs fî'l-bahs 'ani'l-mileli's-selâs

İbn Kemmune tarafından telif edilen bu eser iyi korunmuş bir haldedir. M. Steinschneider İbn Kemmune'nin bu eserini objektif bir tarzda incelemiş olması ve polemik konuları kapsamı yönüyle bu sahanın ilginç eserlerinden sayar.¹³⁷

İbn Kemmune'nin bu eseri İslâm dünyasında tepki uyandırmış ve bu esere karşı cevap niteliği taşıyan reddiye yazıldığı gibi onun görüşlerine karşı eserlerinde cevap veren alimler de olmuştur.¹³⁸

el-Malatî'nin *Nühûd...* adlı eseri¹³⁹ ile Muzafferuddîn Ahmed b. 'Ali b. Ta'leb el-Bağdâdî'nin *ed-Dürri'l-mendûd...* adlı eseri bu esere cevap niteliği taşıdığı gibi¹⁴⁰ İbn Teymiyye'nin *Cevâbü's-Sahîb* ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Hidâyetü'l-hayârâ* adlı eserlerinde İbn Kemmune'nin görüşlerine cevaplar veriliyor.¹⁴¹

7. Ca'fer (Ebû) b. Savvân (ö. 762/1360-61):

Hz. Muhammed'e karşı manzum bir eser kaleme aldığı belirtilir.¹⁴²

8. Moses ibn Ezra:

Kitâbü'l-muhâdara ve'l-müzâkere ¹⁴³

9. de Gobineau:

Les religions et les philosophies dans l'Asie centrale

1855'de Paris'de tabedilmiştir. İslâm'a karşı yazılan bir Yahudi-İran polemikidir.¹⁴⁴

İslâm'a karşı müstakil bir eser yazmasalar da eserlerinde İslâm'ın bazı hususlarını dolaylı veya dolaysız olarak tenkid edenler de olmuştur.¹⁴⁵

¹³⁶ Steinschneider, 43.

¹³⁷ Steinschneider, 37.

¹³⁸ Steinschneider, 107; Mağribî, 72, 108.

¹³⁹ Steinschneider, 107.

¹⁴⁰ Steinschneider, 47-48.

¹⁴¹ Mağribî, 108.

¹⁴² Steinschneider, 122; 161.

¹⁴³ Steinschneider, 102, 350; Goldziher, V, 273.

¹⁴⁴ Goldziher, V, 270.

¹⁴⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Steinschneider, 340-384.

Yahudiler tarafından kaleme alınan reddiyelerde göze çarpan en belirgin tenkid noktaları; Hz. Muhammed'in şahsiyeti, bilgilerinin çoğunu Yahudiler'den aldığı, Kur'an'ın gayr-i ilahi olduğu ve neshin bulunduğu, Kur'an'da yer alan kıssaların Yahudilerden alındığı gibi hususlar etrafında odaklanmaktadır.

Görüldüğü üzere reddiye türü eser kaleme alan Yahudi ve Müslüman alimlerin tenkitlerinde ileri sürdükleri teolojik deliller asırlar boyu tartışılmalıdır. Abdullah b. Selâm, İbn Kûsîn, Ebû Nasr, Abdüsselâm el-Muhadedî gibi Yahudi iken Müslüman olan ve ancak Tevratla ilgili konularda mütehasıs kişilerce bilinen bazı önemli bilgileri günyüzüne çıkarmaları bu tür neşriyatın ehemmiyetini daha da artırmıştır. Nitelikli tartışma usullerinin de gelişmesinde faydalı olan bu eserler, Müslümanlar'ın diğer dinler hakkında tafsilatlı bilgiler edinmesinde de faydalı olmuştur.